# 1921 წელი ქართული კონსტიტუციონალიზმის ისტორიაში •

მალხაზ მაცაბერიძე ••

**აბსტრაქტი**

1921 წელი გარდამტეხი აღმოჩნდა ქართული კონსტიტუციონალიზმის ისტორიაში. 1921 წლის 21 თებერვალს საქართველომ უაღრესად დემოკრატიული კონსტიტუცია მიიღო, მაგრამ საბჭოთა რეჟიმის დამყარების შემდეგ საქართველო ტოტალიტარიზმის პირობებში აღმოჩნდა, რასაც დემოკრატიული ინსტიტუტების დემონტაჟი მოჰყვა. საბჭოთა რეჟიმის არსს გამოხატავდა 1922 წლის 2 მარტს მიღებული კონსტიტუცია, რომელიც რსფსრ 1918 წლის კონსტიტუციის თარგზე იყო გამოჭრილი. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციასთან მისი შედარება მკაფიოდ წარმოაჩენს საბჭოური კონსტიტუციონალიზმის ცრუდემოკრატიულ და ფასადურ ხასიათს. სტატიაში განხილულია საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის მიღებისა და მის შემდგომ ბედთან დაკავშირებული აქტუალური საკითხები (კონსტიტუციის მიღების დაჩქარება, კონსტიტუციის ფაქტობრივი და იურიდიული მოქმედების საკითხი, საბჭოთა რეჟიმის მიერ 1921 წლის კონსტიტუციის იგნორირება და „საბჭოური კონსტიტუციის“ ცრუდემოკრატიული არსი). 1921 წლის 21 თებერვალს მიღებული კონსტიტუცია დიდი ხნის მანძილზე დარჩა სიმბოლოდ იმისა, თუ როგორი უნდა ყოფილიყო თავისუფალი და დემოკრატიული საქართველო.

**საკვანძო სიტყვები:** საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა, საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია, ქართული კონსტიტუციონალიზმი, საქართველოს დამფუძნებელი კრება, ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია.

---

• კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის საგრანტო პროექტის „საქართველოს დამფუძნებელი კრება: ქართული პარლამენტარიზმის გამოცდილება“ ფარგლებში. გრანტის კოდი: FR – 18 – 20157

••ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

**როგორ უნდა მიეღოთ კონსტიტუცია**

1921 წლის იანვარ-თებერვალში საქართველოს დამფუძნებელი კრება აგრძელებდა კონსტიტუციის პროექტის განხილვას. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მმართველ სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას, რომელსაც დამფუძნებელ კრებაში საკონსტიტუციო უმრავლესობა ჰყავდა, შეეძლო შედარებით მოკლე ვადაში  დაემთავრებინა კონსტიტუციის პროექტის განხილვა და მიღება, მაგრამ კონსტიტუციის  საფუძვლიან და ხანგრძლივ განხილვას საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მესვეურები ქვეყნისთვის მნიშვნელოვან პოლიტიკურ მოვლენად მიიჩნევდნენ, ამიტომაც შეიმუშავეს სპეციალური დებულება კონსტიტუციის არა სამი, არამედ ხუთი მოსმენით[1] მიღების შესახებ და ამასთან განხილვის დროს გამოსვლები თავიდან რეგლამენტირებული არ იყო.

კონსტიტუციის პროექტის განხილვა გაჭიანურდა. 1920 წ. 20 იანვარს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის კონფერენციამ მოსთხოვა პარტიის ხელმძღვანელ ორგანოებს, რომ კონსტიტუციის განხილვა დამთავრებულიყო „არა უგვიანეს ორი თვისა“.[2] ანუ კონსტიტუციის განხილვა და მიღება უნდა დამთავრებულიყო მარტის შუა რიცხვებამდე და ამ გადაწყვეტილებით უნდა ეხელმძღვანელა სოციალ-დემოკრატიულ ფრაქციას დამფუძნებელ კრებაში. არ არის

[1] კონსტიტუციის პროექტი ჩვეულებრივი სამი წაკითხვის ნაცვლად ხუთი წაკითხვით უნდა განეხილათ: პირველი წაკითხვა - კონსტიტუციის ძირითადი კანონების ზოგადი განხილვა; მეორე წაკითხვა - კონსტიტუციის პროექტის ცალკეული თავების ძირითად დებულებათა ზოგადი განხილვა; მესამე წაკითხვა - ცალკეული თავების მუხლობრივი განხილვა; მეოთხე წაკითხვა - ცალკეულ თავებს შორის წინააღმდეგობათა დასაძლევად შემოტანილი შესწორებებისა და ცვლილებების განხილვა; მეხუთე წაკითხვა - მთლიანი ტექსტის საბოლოო რედაქცია. მეორე და მესამე კითხვას შორის აუცილებელი იყო 10-დღიანი შუალედი, რომელიც შეიძლება გამოეყენათ ცალკეული თავების განსახილველად.

[2] გაზ. „ერთობა“. 1921 წ. 23 იანვარი, N 16, გვ.2

გამორიცხული, რომ კონსტიტუცია მიეღოთ 1921 წლის 12 მარტს, ანუ დაემთხვიათ დამფუძნებელი კრების მუშაობის დაწყების მე-3 წლისთავისათვის.[3] კონსტიტუციის მიღებით დამფუძნებელი კრება შეასრულებდა თავის უმთავრეს ამოცანას.

12 მარტი იქნებოდა თუ სხვა რომელიმე დღე, კონსტიტუციას 1921 წლის გაზაფხულზე აუცილებლად მიიღებდნენ, შემოდგომაზე კი უკვე კონსტიტუციის საფუძველზე პარლამენტის არჩევნები უნდა ჩატარებულიყო. მოვლენათა შემდგომ განვითარებას უკვე კონსტიტუცია განსაზღვრავდა. 1921 წლის კონსტიტუციის 61-ე მუხლში აღნიშნულია: „პარლამენტი იკრიბება ყოველწლივ ნოემბრის პირველ კვირა დღეს. ახალი პარლამენტის არჩევნები ინიშნება შემოდგომაზე, ერთსა და იმავე დროს მთელს რესპუბლიკაში, იმ ვარაუდით, რომ ახლად არჩეული დეპუტატები დაესწრნენ პარლამენტის გახსნას“.

ახალი პარლამენტის შეკრებამდე კი საქართველოს დამფუძნებელი კრება იმუშავებდა. ამას კონსტიტუციის უკანასკნელი 149-ე მუხლი არეგულირებდა: „პირველი პარლამენტის შეკრებამდე მის მაგივრობას გასწევს დამფუძნებელი კრება“.

1921 წელს ნოემბრის პირველი კვირა დღე 6 ნოემბერი იყო. საბჭოურ ოკუპაციას ხელი რომ არ შეეშალა, ეს იქნებოდა მნიშვნელოვანი თარიღი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ცხოვრებაში და ეს დღე შევიდოდა ქართული პარლამენტარიზმის ისტორიაში. სინამდვილეში კი 1921 წლის 6 ნოემბერი ერთი უსახური საბჭოური დღე აღმოჩნდა, - ამ დღეს თბილისში გამოსულ საბჭოთა გაზეთებში „დიდი ოქტომბრის რევოლუციის“ წლისთავის მოლოდინი იგრძნობოდა, რომელიც მომდევნო დღეს აღინიშნა საქართველოსა და მთელ საბჭოეთში.

[3] თავის მხრივ, დამფუძნებელი კრების გახსნა დაამთხვიეს რუსეთის თებერვლის რევოლუციის წლისთავს. სიმბოლურად, ამით აღინიშნებოდა, რომ საქართველო აგრძელებდა თებერვლის რევოლუციის დემოკრატიულ იდეალებს.

**როგორ იმუშავებდა 1921 წლის კონსტიტუცია**

ახალმიღებული კონსტიტუციის გამართულობის შესამოწმებლად რამდენიმე წელი მაინც არის საჭირო. როგორ იმუშავებდა საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია, რამდენად გამართული იყო მის მიერ განსაზღვრული ინსტიტუტები და პროცედურები? პოლიტიკური სისტემა, რომელსაც აღნიშნული კონსტიტუცია ამკვიდრებდა, ფაქტობრივად არსებობდა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში და, შესაბამისად, მუშაობდა კიდეც. კონსტიტუცია აგებული იყო მმართველი პარტიის - სოციალ-დემოკრატიის ხედვების შესაბამისად და მასში ცვლილებების შეტანის საჭიროება მხოლოდ მაშინ დადგებოდა, თუკი სოციალ-დემოკრატები მომავალ პარლამენტში დაკარგავდნენ უმრავლესობას. 1921 წლის საპარლამენტო არჩევნებში ისინი, დამფუძნებელ კრებასთან შედარებით, ალბათ, პოზიციებს დათმობდნენ, მაგრამ სავარაუდოდ, უმრავლესობის შენარჩუნებას მოახერხებდნენ.

1921 წლის კონსტიტუცია, ცვლილებების შესატანად, საკმაოდ რთულ პროცედურებს აწესებდა. კონსტიტუციის საზოგადო ან ნაწილობრივი გადასინჯვის ინიციატივის უფლება ქონდა პარლამენტის წევრთა არა ნაკლებ ნახევარს და 50 ათას ამომრჩეველს (მუხლი 145). კონსტიტუციის საზოგადო ან ნაწილობრივი გადასინჯვის წინადადება პარლამენტის დღის წესრიგში განსახილველად დადგებოდა არა უადრეს 6 თვისა შეტანის დღიდან (მუხლი 146). კონსტიტუციის საზოგადო ან ნაწილობრივი გადასინჯვის პროექტი პარლამენტს უნდა მიეღო ყველა წევრის ორი მესამედის უმრავლესობით. ცვლილება ძალაში შევიდოდა მხოლოდ ხალხის უმრავლესობის მიერ დადასტურების შემდეგ (მუხლი 147). 1921 წლის კონსტიტუციაში შეიძლებოდა ყველაფრის გადასინჯვა, მაგრამ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მართვა-გამგეობის ფორმის გაუქმება არ შეიძლება გამხდარიყო კონსტიტუციის გადასინჯვის წინადადების საგნად (მუხლი 148).

**როგორ მიიღეს კონსტიტუცია**

საქართველოს პირველი კონსტიტუცია არ მიუღიათ „ნაუცბათევად“, როგორც ამას საბჭოთა პერიოდში აღნიშნავდნენ[4] და ეს ფრაზა დღესაც ფიგურირებს ზოგიერთ პუბლიცისტურ თუ სამეცნიერო ნაშრომში. 1921 წლის კონსტიტუცია არ ყოფილა ნაუცბათევი დოკუმენტი. კონსტიტუციის პროექტი დიდი ხნის განმავლობაში მუშავდებოდა, მისი განხილვა დამფუძნებელ კრებაში 1920 წლის 24 ნოემბრიდან მიმდინარეობდა. 1921 წლის 16 თებერვალს დანიშნული იყო დამფუძნებელი კრების სხდომა, რომლის დღის წესრიგში მუხლობრივი განხილვისათვის შეტანილი იყო კონსტიტუციის პროექტის მე-7 - მე-15 თავები, ხოლო 17 თებერვალს კონსტიტუციის პროექტის ბოლო ორი თავი. ამით დამთავრდებოდა მუხლობრივი განხილვა. რაც შეეხება თავებს შორის შესაძლო წინააღმდეგობათა შესწორებას და ტექსტის საერთო რედაქციას - ეს დიდ დროს არ დაიკავებდა. მაგრამ კონსტიტუციის პროექტის განხილვის ნორმალური მსვლელობა დაარღვია საბჭოთა რუსეთის წითელი არმიის თავდასხმამ. საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას სასიკვდილო საფრთხე დაემუქრა.

ომის დაწყება, თბილისთან მიმდინარე ბრძოლები, ბუნებრივია, აისახა დამფუძნებელი კრების მუშაობაზე. უფრო დაჩქარდა კონსტიტუციის პროექტის განხილვა. გამომსვლელები, როგორც იმდროინდელ პრესაშია აღნიშნული, ცდილობდნენ მოკლედ და ზუსტად ჩამოეყალიბებინათ თავიანთი პოზიცია. 1921 წლის 21 თებერვალს საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ თავის საგანგებო სხდომაზე ერთხმად მიიღო საქართველოს დემოკრატიული რეს-

[4] მაგალითად, გ. ერემოვი წერდა: „დამფუძნებელმა კრებამ მეტად ნაუცბათევად საღამოს სხდომაზე კონსტიტუციის პროექტი დაამტკიცა... მუხლობრივად მისი მხოლოდ პირველი ოთხი თავი იქნა განხილული. დანარჩენი თავები კი განხილვის გარეშე დაამტკიცეს. დაირღვა კონსტიტუციის დამტკიცების მათ მიერ შემუშავებული წესიც“ (გ. ა. ერემოვი. საბჭოთა საქართველოს კონსტიტუციის განვითარების ეტაპები. თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1960, გვ.110)

პუბლიკის კონსტიტუცია, რითაც შეასრულა თავისი ძირითადი ამოცანა. დამფუძნებელი კრების წევრი გიორგი გვაზავა კონსტიტუციის მიღებასთან დაკავშირებით შემდეგ იგონებდა: „დამფუძნებელი კრება მუშაობდა თავგამოდებით მაშინაც კი, როცა ქალაქს მოაწვა რუსეთის ლაშქარი, ისმოდა ზარბაზანი და ცაში სქდებოდა ყუმბარები... ჩვენ დავიშალენით მხოლოდ გათენებისას, როცა საბოლოოდ დავამტკიცეთ ჩვენი კონსტიტუცია - ძირითადი კანონები საქართველოს რესპუბლიკისა“.[5]

მომდევნო დღეს, 1921 წლის 22 თებერვალს საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ დაამტკიცა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციის ფრანგული თარგმანი, რომელიც უკვე საფრანგეთში დაიბეჭდა. მას აწერია „ფრანგული თარგმანი დამტკიცდა დამფუძნებელი კრების 1921 წლის 22 თებერვალს“. სხვა ინფორმაცია დამფუძნებელი კრების 22 თებერვლის სხდომის შესახებ არ გაგვაჩნია.[6]

## კონსტიტუციის პრეამბულის საკითხი

ჩვეულებრივ, კონსტიტუციის პრეამბულაში მოცემულია ხოლმე სახელმწიფოს მიერ განვლილი ისტორიული გზის მოკლე აღწერა, დახასიათებულია სოციალურ-ეკონომიკური და საზოგადოებრივი განვითარების მიზნები. საკონსტიტუციო კომისიამ თავიდანვე მიიჩნია, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტი შესავლის სახით უნდა დართვოდა კონსტიტუციას, რომელშიც გაშლილი იყო დამოუკიდებლობის აქტით დეკლარირებული სახელმწიფო მოწყობის ძირითადი პრინციპები.

როდესაც დამფუძნებელ კრებაში კონსტიტუციის განხილვა დამთავრდა, სოციალ-დემოკრატიულ ფრაქციას გაუჩნდა მოსაზრე-

[5] გ. გვაზავა. საქართველო და ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია (წერილი მეორე). პარიზი, 1928, გვ. 11.

[6] იხ. ირაკლი იაკობაშვილი. საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის ფრანგულენოვან თარგმანის შესახებ - „ქართული პარლამენტარიზმი“, ტ.2, 2020 N 1(3), გვ.28-29.

ბა, რომ კონსტიტუციას, გარდა დამოუკიდებლობის აქტისა, უნდა ჰქონოდა შესავალი, რომელშიც განმარტებული იქნებოდა კონსტიტუციის იდეა და მიზნები. რატომ დააყენეს სოციალ-დემოკრატებმა კონსტიტუციის პრეამბულის საკითხი კონსტიტუციის პროექტის განხილვის დამთავრების შემდეგ? სოციალ-დემოკრატიულ ფრაქციას მიაჩნდა, რომ კონსტიტუციის იდეა და მიზნები გამოიკვეთა კონსტიტუციის მთლიანად განხილვისა და მიღების შემდეგ.

1921 წლის 21 თებერვალს დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმს სოციალ-დემოკრატიული ფრაქციის ბიურომ გაუგზავნა საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუციის შესავალი. მასში მართლაც მკაფიოდ ჩანს კონსტიტუციის შემქმნელთა ფასეულობითი პრიორიტეტები, ძირითადი იდეები და მიზნები.

აი ეს ტექსტიც:

" შ ე ს ა ვ ა ლ ი

დამფუძნებელი კრება, გამომხატველი საქართველოს მუშათა და მშრომელი გლეხკაცობის პოლიტიკური და სოციალური მისწრაფებების, ქმნის დემოკრატიულ კონსტიტუციას, როგორც საუკეთესო პირობას მუშათა კლასის და მასთან ერთად მთელი ხალხის საბოლოო განთავისუფლების და ყველა ქვეყნის მშრომელთა შორის სოლიდარობის განმტკიცებისა".[7]

როგორც ჩანს, დამფუძნებელმა კრებამ თავი შეიკავა და აღნიშნული შესავალი კონსტიტუციას არ დაურთო. ამაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ ბათუმში დაბეჭდილ საქართველოს კონსტიტუციაში იგი არ შედის.

## კონსტიტუციის გამოქვეყნება

1921 წლის კონსტიტუციის მე-11 მუხლში აღნიშნული იყო: „დამტკიცებისა და მიღების შემდეგ კონსტიტუციას აქვეყნებს დამფუძნებელი კრება თავის წევრთა ხელმოწერით“. კონსტიტუციის დაბეჭდვა თბილისში ვერ მოესწრო. საქართველოს მთავრობა ჯერ

[7] სცსსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.863, ფურც.106.

ქუთაისში გადავიდა, სადაც 28 თებერვალს ჩატარდა დამფუძნებელი კრების სხდომა, შემდეგ კი 10-დან 17 მარტის ჩათვლით ბათუმში იმყოფებოდა, ემიგრაციაში წასვლამდე.

კონსტიტუცია ბათუმში დაიბეჭდა, სავარაუდოდ, თებერვლის ბოლოს, ან  მარტის დასაწყისში, უკვე მთავრობის ბათუმში ყოფნის პერიოდში იმ დროს ცნობილი გამომცემლის ნესტორ ხვინგიას სტამბაში. კონსტიტუცია დასათაურებული იყო შემდეგნაირად: „საქართველოს კონსტიტუცია მიღებული საქართველოს დამფუძნებელი კრების მიერ 1921 წლის თებერვლის 21“.

როგორც ირკვევა, ნესტორ ხვინგიას ჰქონდა იმ დროისათვის ტექნიკურად კარგად აღჭურვილი ტიპოგრაფია, იდეურად კი, მის მიერ გამოცემული წიგნებისა და გაზეთებიდან გამომდინარე, ახლოს იდგა საქართველოს მმართველ სოციალ-დემოკრატიულ პარტიასთან.[8]

ნესტორ ხვინგიას ტიპოგრაფია განთავსებული იყო ოკლობჟიოს ქუჩის N 11 სახლში. დღეს ეს მისამართი შეესაბამება მერაბ კოსტავას ქუჩის N 13-ს. ამ სახლს 2011 წლის 19 მარტს გაუკეთდა მემორიალური დაფა, შესაბამისი წარწერით ქართულ და ინგლისურ ენებზე: „1921 წელს აქ დაიბეჭდა საქართველოს პირველი კონსტიტუცია“.

## კონსტიტუციის მოქმედების საკითხი

1921 წლის კონსტიტუციის მოქმედების შესახებ სამეცნიერო თუ პუბლიცისტურ ლიტერატურაში აღინიშნება, რომ „1921 წლის კონსტიტუციას ფაქტობრივად არ უმოქმედია“. ასეთი მტკიცება ასახავს იმ რეალობას, რომ კონსტიტუცია მიიღეს ომის პირობებში და

[8] მალხაზ სიორიძე. საქართველოს პირველი კონსტიტუციის სტამბურად გამოქვეყნების ადგილი, დრო და გარემოებები - კრებ.: ქართული კონსტიტუციონალიზმის სათავეებთან - საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი (სამეცნიერო კონფერენციის მასალები). ბათუმი, კონსტიტუციონალიზმის კვლევისა და ხელშეწყობის ცენტრი, გამომცემლობა „გრაალი“, 2011, გვ.47.

ამ ომში საქართველო დამარცხდა, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ტერიტორია მთლიანად ოკუპირებული იქნა საბჭოთა რუსეთის და თურქეთის მიერ.

კონსტიტუციის მოქმედებასთან დაკავშირებით ზოგჯერ წერენ, რომ „მხოლოდ 4 დღე მოქმედებდა“, ანუ მიღებიდან 25 თებერვლამდე, ანუ ქართული არმიის მიერ თბილისის დატოვებამდე. მაგრამ თბილისის დატოვების შემდეგ ომი ორ კვირაზე მეტხანს გრძელდებოდა, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა არსებობას აგრძელებდა. ნოე ჟორდანიას მთავრობამ საქართველო 17 მარტის შემდეგ დატოვა. კარლო ინასარიძე, ქართული ემიგრაციის თვალსაჩინო წარმომადგენელი, 1921 წლის კონსტიტუციის მოქმედების საკითხს სწორედ ასე განიხილავდა. „კონსტიტუციის მოქმედება საქართველოში შეწყდა 1921 წლის 18 მარტს, როცა საბჭოთა რუსეთის წითელმა არმიამ დაიპყრო დამოუკიდებელი საქართველო“. კ. ინასარიძე განასხვავებდა 1921 წლის კონსტიტუციის ფაქტობრივ და იურიდიულ მოქმედებას. „დამოუკიდებელი საქართველოს კონსტიტუციის მოქმედება **ფაქტიურად** შეწყდა საქართველოში ბოლშევიკური რეჟიმის ჩვენში გაბატონების შემდეგ, მაგრამ **იურიდიულად** იგი დღესაც ძალაშია“.[9]

1921 კონსტიტუციის მოქმედების საკითხზე როგორი იყო იმ ადამიანთა პოზიცია ვინც ქვეყნის ძირითადი კანონი შეიმუშავა? დამფუძნებელმა კრებამ საქართველოს კონსტიტუცია მიიღო და გამოაქვეყნა. ანუ კონსტიტუცია იურიდიულად მოქმედი დოკუმენტი გახდა. კონსტიტუციის მე-10 მუხლი კი აცხადებდა: „ეს კონსტიტუცია ძალაშია მუდმივ და შეუწყვეტლივ, იმ შემთხვევის გარდა, რომელიც ამავე კონსტიტუციას აქვს გათვალისწინებული“. კონსტიტუციით გათვალისწინებული შემთხვევები დაფიქსირებული იყო 43-ე მუხლში - ამბოხებისა ან ომის დროს პარლამენტს უფლება ქონ-

[9] კარლო ინასარიძე. საქართველოს კონსტიტუცია და მისი ფესვები - კრებული: კარლო ინასარიძე. პოლიტიკური კულტურა. პარიზი, 1992, გვ.69.

და დროებით შეეჩერებინა გარკვეულ უფლებათა გარანტიები; 44-ე მუხლის ძალით კი დიდი ეპიდემიის დროს მთავრობას უფლება ჰქონდა დროებით შეეჩერებინა რამდენიმე მუხლი.

მთლიანობაში კი, 1921 წლის კონსტიტუციას, ამოქმედების შემდეგ, ვერავინ შეაჩერებდა. შეიძლებოდა საგანგებო ვითარებაში მისი ზოგიერთი მუხლის შეჩერება, საკონსტიტუციო ცვლილებების გზით ყველა მუხლის გადასინჯვა, გარდა მართვა-გამგეობის ფორმისა, მაგრამ კონსტიტუციის შეჩერების მექანიზმი არ არსებობდა. ყალბია საბჭოთა ლიტერატურაში დამკვიდრებული დებულება, რომ 1921 წლის 17 მარტს დამფუძნებელი კრების უკანასკნელ სხდომაზე „მიიღეს დადგენილება საქართველოს კონსტიტუციის მოქმედების დროებით შეჩერების შესახებ“.[10] კონსტიტუციის შეჩერების უფლება დამფუძნებელ კრებას არ ჰქონდა.

დამფუძნებელი კრების უკანასკნელი სხდომის სტენოგრამა, სამწუხაროდ, მიკვლეული არ არის. ამ სხდომას და იქ მიღებულ დადგენილებას ეხება გენერალი ალექსანდრე ზაქარიაძე თავის მოგონებებში, სადაც „კონსტიტუციის დროებით შეჩერებაზე“ არაფერია ნათქვამი:[11]

„ბათუმში დამფუძნებელმა კრებამ ერთხმად დაადგინა - გაგზავნოს საზღვარგარეთ საქართველოს ეროვნული მთავრობა ბ-ნ ნოე ჟორდანიას მეთაურობით. მას ეძლეოდა უფლება შეედგინა კოალიციური მთავრობა შემდეგი შემადგენლობით: ორი წარმომადგენელი სოციალ-დემოკრატიული, ერთი - ეროვნულ-დემოკრატიული და ერთი - სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიების. ბ-ნ ნ.

[10] იხ.: გ. ა. ერემოვი. საბჭოთა საქართველოს კონსტიტუციის განვითარების ეტაპები. თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1960, გვ.110.

[11] ალ. ზაქარიაძის მოგონებები 1990 წელს გადაეცა გურამ შარაძეს და მან მოგვიანებით მთლიანად გამოაქვეყნა ეს ნაშრომი - ალ. ზაქარიაძე. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1917-1921) - წიგნში: გურამ შარაძე. ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია. ტომი IV. თბილისი, 2003, გვ.177-316.

ჟორდანიას ეძლეოდა უფლება თან წაეყვანა მუშაობისთვის აუცილებელი სპეციალისტები და პიროვნებები.

მთავრობას დაევალა დაეცვა საქართველოს და ქართველი ერის ინტერესები მთელი დედამიწის მთავრობებისა და ერების წინაშე...

ასეთი იყო უკანასკნელი დადგენილება თავისუფალი ქართველი ერის თავისუფლად არჩეული პარლამენტისა. ამიტომ, სანამდე ქართველი ერი არ იქნება თავისუფალი და მას არ ექნება შესაძლებლობა მართლაც თავისუფლად აირჩიოს თავისი პარლამენტი, მანამდე ეს დადგენილება სავალდებულო რჩება ყველა ქართველისთვის და საქართველოს მოქალაქისთვის“.[12]

კონსტიტუციის შეჩერებაზე არაფერია ნათქვამი იონა თოდუას მოგონებაშიც ბათუმში დამფუძნებელი კრების მუშაობის შესახებ.[13]

კარლო ინასარიძე, რომელიც ეხება დამფუძნებელი კრების უკანასკნელ სხდომას ბათუმში, ასევე არაფერს ამბობს კონსტიტუციის მოქმედების შეჩერებაზე: „1921 წლის 16 მარტს, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელმა კრებამ ჩაატარა უკანასკნელი სხდომა ბათუმში და საქართველოს მთავრობას, ნოე ჟორდანიას მეთაურობით, დაავალა დაეტოვებია საქართველოს ტერიტორია და უცხოეთიდან განეგრძო მოღვაწეობა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის“.[14]

---

[12] ალ. ზაქარიაძე. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1917-1921) - წიგნში: გურამ შარაძე. ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია. ტომი IV. თბილისი, 2003, გვ.296.

[13] იონა თოდუა. „გაქცევის დღიური“ - წიგნიდან: ქრისტინე (ბადუ) თოდუა-წულუკიძე. ჩემი თავგადასავალი და ზოგიერთნი მოგონებანი. თბ., საბჭოთა წარსულის კვლევის ლაბორატორია, 2019, გვ.143-144.

[14] კარლო ინასარიძე. პატარა „ოქროს ხანა“. საქართველოდ დემოკრატიული რესპუბლიკა. 1918-1921. რადიოდოკუმენტაცია. მიუნხენი, 1984, გვ.479.

**საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია და საბჭოთა რეჟიმი**

თავიდან, საქართველოს საოკუპაციო ხელისუფლებაში, როგორც ჩანს, გაჩნდა იდეა საბჭოთა რეჟიმის ლეგიტიმაციისთვის გამოეყენათ დამფუძნებელი კრების ოპოზიციური ნაწილი, რომელიც აკრიტიკებდა „მენშევიკურ ხელისუფლებას“, მით უმეტეს ომში დამარცხების შემდეგ.[15] ამაზე მეტყველებს სერგო ქავთარაძის დეპეშა, რომელიც ბათუმიდან საბჭოთა რევკომს ატყობინებდა: „გთხოვთ გამომიგზავნოთ სპეციალური მატარებელი პარტიების, ფრაქციების და დამფუძნებელი კრების წევრთა წასაყვანად. მათ გადასწყვიტეს შეიკრიბნენ თბილისში, რათა ერთხმად მიღებულ რეზოლუციით დაგმონ წინანდელი მთავრობა. მე პრინციპულად მოვიწონე მათი გადაწყვეტილება“.[16]

თუმცა, დამფუძნებელი კრების ოპოზიციური ნაწილის მუშაობის გაგრძელება ბოლშევიკების გეგმებში არ შედიოდა. 1921 წლის 24 მარტს მიღებული დეკრეტით ბოლშევიკურმა „რევოლუციურმა კომიტეტმა“ სპეციალური დეკრეტით საქართველოს დამფუძნებელი კრების დათხოვნა გამოაცხადა:

„საქართველოს სოციალისტურ საბჭოთა რესპუბლიკის რევოლიუციონურ კომიტეტის ამა 1921 წლის მარტის 24-ს დადგენილების თანახმად საქართველოს დამფუძნებელი კრება დათხოვნილია.

საქართველოს სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის რევოლუციონური კომიტეტის თავმჯდომარე (მახარაძე)

რევოლუციონური კომიტეტის მდივანი (გაბრიჩიძე)

---

[15] ბათუმში დამფუძნებელი კრების ყველა ოპოზიციურმა ფრაქციამ მიიღო ერთობლივი რეზოლუცია, რომელშიც უნდობლობა გამოუცხადეს მთავრობას - „თუმცა ქართველმა ხალხმა ყოველივე მიიტანა სამშობლოს დაცვის სამსხვერპლოზე, დღევანდელმა მთავრობამ მაინც ვერ შესძლო საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის ხელმძღვანელობა და უცხადებს მას უნდობლობას“ (გაზ. „სოციალისტ-ფედერალისტი“, 12 აპრილი 1921 წ.

[16] ამხ. სერგო ქავთარაძის დეპეშა - გაზ. „კომუნისტი“, 1921 წ. 1 აპრილი, N 25.

1921 წ. მარტის 24

ქ. ტფილისი, სასახლე“[17]

საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია საბჭოთა რეჟიმისთვის მიუღებელი იყო. ამიტომაც მას დიდი რიხით აკრიტიკებდნენ; ძირითად ნაკლად კი კონსტიტუციის დემოკრატიული ხასიათი მიიჩნეოდა. ამ მხრივ დამახასიათებელია საქართველოს „რევკომის“ თავმჯდომარის ფილიპე მახარაძის მიერ 1921 წლის კონსტიტუციის კრიტიკა:

„მენშევიკური კონსტიტუციის პროექტი, - ეს, მცირედი, უმნიშვნელო ცვლილებებით, უბრალო ასლია ამა თუ იმ ბურჟუაზიული ან დემოკრატიული კონსტიტუციისა. ერთადერთი განსხვავება დანარჩენ ბურჟუაზიულ კონსტიტუციებსა და საქართველოს ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ მენშევიკურ კონსტიტუციას შორის მდგომარეობს მხოლოდ იმაში, რომ მენშევიკური კონსტიტუციის პროექტით გათვალისწინებული არ არის პრეზიდენტობა. მაგრამ ეს განსხვავებაც ქრება იმდენად, რამდენადაც, როგორც თვით ჟორდანია აღიარებს, პრეზიდენტის მოვალეობანი გადადიან მთავრობის მეთაურსა ან თავმჯდომარეზე. ამასვე ვხედავთ ჩვენ შვეიცარიის კონსტიტუციაში, რომელმაც აგრეთვე არ იცის რესპუბლიკის განსაკუთრებული პრეზიდენტი“.[18]

ბოლშევიკების მიერ საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის როგორც „არასოციალისტურის“ კრიტიკა აიტაცეს იმ სოციალისტურმა ჯგუფებმა, რომლებმაც საბჭოთა ხელისუფლება აღიარეს და ამიტომ დროებით ლეგალური მუშაობის საშუალება მიეცათ. მაგალითად, სოციალისტ-რევოლუციონერები თავიანთი ცენტრალური ორგანოს ერთ-ერთ სარედაქციო სტატიაში 1921 წლის კონსტიტუციასთან დაკავშირებით აღნიშნავდნენ: „ჩვენ ვიცით, ის არ გამოხატავდა ჩვენს ეპოქას, არ უწევდა ანგარიშს რევოლიუციის ძირითად

[17] დეკრეტი საქართველოს დამფუძნებელი კრების დათხოვნისა, - გაზ. „სოცილისტ-ფედერალისტი“, 27 მარტი 1921 წ.

[18] ფ. მახარაძე. მენშევიკური პარტიის დიქტატურა საქართველოში, თბ., 1921, გვ.37.

ტენდენციებს. ის იყო შეკერილი არა სოციალისტურ ფასონზე, არა მაგარი მატერიიდან, არამედ ჩვარებიდან და ბურჟუაზიულ ფასონზე".[19]

ბოლშევიკები აცხადებდნენ, რომ მიიღებდნენ „ნამდვილ", „სოციალისტურ" კონსტიტუციას. საბჭოთა საქართველოს კონსტიტუცია, რასაკვირველია რუსეთის ფედერაციის 1918 წლის კონსტიტუციის თარგზე იყო გამოჭრილი და 1922 წლის 2 მარტს, ე. წ. საქართველოს საბჭოების პირველ ყრილობაზე მიიღეს. ეს იყო საბჭოური ტოტალიტარიზმის ვითომდა დემოკრატიული ფასადის შექმნის მცდელობა. ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია გასაბჭოებული საქართველოს „კონსტიტუციურ მოწყობას" შემდეგნაირად აფასებდა: „საბჭოთა კონსტიტუციიდან" საქართველოში მოქმედებენ მხოლოდ ის მუხლები, რომლებიც „ჩეკას" აძლევს ხალხის წამების უფლებას და ხიშტების ძალაუფლებას ამყარებს".[20]

**საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია და ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია**

საბჭოთა ოკუპაციის პირველ ხანებში საქართველოს განთავისუფლებისთვის მებრძოლ ძალებს მიაჩნდათ, რომ საქართველოს დეოკუპაციის შემთხვევაში ხელისუფლებაში დაბრუნდებოდა საქართველოს დამფუძნებელი კრება და მის მიერ დანიშნული მთავრობა. ამაზე კარგად მეტყველებს 1922 წლის თებერვლის დასაწყისში ჩატარებული საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის არალეგალური კონფერენციის მიერ მიღებული მიმართვა დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმისადმი:

„საქართველოს დამფ. კრების პრეზიდიუმს: ნ. ჩხეიძეს, ექ. თაყაიშვილს და ს. მდივანს

[19] საქართველოს სოციალისტური კონსტიტუციისათვის - „შრომა", 1921 წ. 13 ნოემბერი, N 17, გვ.1.

[20] კ. ჩხეიძე. პასუხი ბ-ნ ცხაკაიას - „თავისუფალი საქართველო", 5 თებერვალი 1922 წ., N 16, გვ.10.

საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული კონფერენცია მოგესალმებათ თქვენ, სავსებით დარწმუნებული, რომ ჩქარა აღსდგება საქართველოს რესპუბლიკის შელახული უფლებები და მას სათავეში ჩაუდგება ისევ ხალხის თავისუფალი ნების გამომხატველი უმაღლესი ორგანო და მისი კანონიერი მთავრობა“.[21]

ეს მიმართვა თარიღდება 1922 წლის 7 თებერვლით. დაახლოებით ერთი თვის შემდეგ, - 1922 წლის 3 მარტს საქართველოს სამმა პოლიტიკურმა პარტიამ (სოციალ-დემოკრატიული, დემოკრატიული პარტია და სოციალისტ-ფედერალისტთა) მიიღო ერთობლივი დეკლარაცია, რომელშიც ხაზგასმით აღნიშნავდნენ, რომ ამ სამ პარტიას „დამოუკიდებლობის ერთსულოვნათ დამცველ დამფუძნებელ კრებაში ემხრობოდა დეპუტატთა 93%“. დეკლარაცია მოითხოვდა საქართველოდან რუსეთის საოკუპაციო ჯარების გაყვანას და ოკუპაციის გაუქმებას, „რასაც ბუნებრივათ მოჰყვება რესპუბლიკის კონსტიტუციის მიერ დაწესებული კანონიერი რეჟიმის აღდგენა“.[22]

დროის გასვლასთან ერთად ახალი პოლიტიკური რეალობა იქმნებოდა და დეოკუპაციის შემდეგ საქართველოს სახელმწიფო მოწყობაში უკვე გარკვეული ცვლილებების შეტანას მიიჩნევდნენ საჭიროდ. ამ მხრივ ნიშანდობრივია ნ. რამიშვილის მიერ მომზადებული საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ახალი პროგრამის პროექტი, რომელიც 1925 წელს გამოქვეყნდა. მისი ზოგიერთი დებულება არ შეესაბამებოდა 1921 წლის კონსტიტუციას და მასში ცვლილებების შეტანას გულისხმობდა, მაგალითად, ნ. რამიშვილი შესაძლებლად მიიჩნევდა ახალი ავტონომიების შექმნას საქართველოში:

---

[21] საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის არალეგალური კონფერენციის ანგარიში - „თავისუფალი საქართველო“, 1922, N 22, გვ.21.

[22] საქართველოს პოლიტიკურ პარტიათა დეკლარაცია - „თავისუფალი საქართველო“, 1922 წ. 15 აპრილი, N 20, გვ.4.

„აღდგენა დემოკრატიულ რესპუბლიკის კონსტიტუციით აფხაზეთისა და სამუსლიმანო საქართველოსთვის დაფუძნებულ ავტონომიისა, აგრეთვე საინგილოსათვისაც (ზაქათალის ოლქი) უკეთუ მეზობლებთან დადებულ ხელშეკრულების თანახმად, არბიტრის დადგენილებით, ის საქართველოს დაუბრუნდება. მინიჭება ავტონომიისა ყველა პატარა ერისათვისაც, რომელსაც აქვს განსაზღვრული მთლიანი ტერიტორია და რომელიც ფარული, საყოველთაო, პირდაპირი, თანასწორი და პროპორციული არჩევნით სათანადო სურვილს გამოთქვამს“.[23]

**დასკვნა**

1921 წელი გარდამტეხი აღმოჩნდა ქართული კონსტიტუციონალიზმის ისტორიაში. 1921 წლის 21 თებერვალს საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ შეასრულა თავისი უმთავრესი ამოცანა და მიიღო კონსტიტუცია, რომელიც თავისი თანმიმდევრული დემოკრატიული ხასიათით ღირსეულ ადგილს იკავებს მსოფლიო კონსტიტუციონალიზმის ისტორიაში. თუმცა საბჭოთა რუსეთის თავდასხმამ და საოკუპაციო რეჟიმის დამყარებამ ქვეყანას ამ კონსტიტუციის მიხედვით ცხოვრების საშუალება არ მისცა. გასაბჭოების შემდეგ საქართველო მარიონეტული „რევოლუციური კომიტეტის“ სახელით იმართებოდა, რომელმაც სახელმწიფო სუვერენიტეტის და დემოკრატიული ინსტიტუტების დემონტაჟი მოახდინა. საბჭოთა საქართველოს კონსტიტუცია კი 1922 წლის 2 მარტს მიიღეს, რუსეთის ფედერაციის 1918 წლის კონსტიტუციის ნიმუშის მიხედვით. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციასთან მისი შედარება მკაფიოდ წარმოაჩენს საბჭოური კონსტიტუციონალიზმის ცრუდემოკრატიულ და ფასადურ ხასიათს.

[23] ნ. რამიშვილი. საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის პროგრამის პროექტი (საკამათოთ) – „ბრძოლა“, 1926 N 10-11, გვ.36.

## ლიტერატურის სია


გვაზავა გ. საქართველო და ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია (წერილი მეორე). პარიზი, 1928.

დეკრეტი საქართველოს დამფუძნებელი კრების დათხოვნისა, - გაზ. „სოცილისტ-ფედერალისტი“, 27 მარტი 1921 წ.

ერემოვი გ. ა. საბჭოთა საქართველოს კონსტიტუციის განვითარების ეტაპები. თბილისი, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1960.

ზაქარიაძე ალ. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1917-1921) - წიგნში: გურამ შარაძე. ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია. ტომი IV. თბილისი, 2003, გვ.177-316.

თოდუა იონა. „გაქცევის დღიური“ - წიგნიდან: ქრისტინე (ბადუ) თოდუა-წულუკიძე. ჩემი თავგადასავალი და ზოგიერთნი მოგონებანი. თბ., საბჭოთა წარსულის კვლევის ლაბორატორია, 2019, გვ.143-144.

იაკობაშვილი ირაკლი. საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის ფრანგულენოვან თარგმანის შესახებ - „ქართული პარლამენტარიზმი“, ტ.2, 2020 N 1(3), გვ.28-38.

ინასარიძე კარლო. პატარა „ოქროს ხანა“. საქართველოდ დემოკრატიული რესპუბლიკა. 1918-1921. რადიოდოკუმენტაცია. მიუნხენი, 1984.

ინასარიძე კარლო. საქართველოს კონსტიტუცია და მისი ფესვები - კრებ: კარლო ინასარიძე. პოლიტიკური კულტურა. პარიზი, 1992, გვ.66-70.

მახარაძე ფ. მენშევიკური პარტიის დიქტატურა საქართველოში, თბ., 1921.

რამიშვილი ნ. საქართვლოს სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის პროგრამის პროექტი (საკამათოთ) – „ბრძოლა“, 1926 N 10-11, გვ.33-40.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუცია.

საქართველოს პოლიტიკურ პარტიათა დეკლარაცია - „თავისუფალი საქართველო“, 1922 წ. 15 აპრილი, N 20, გვ.3-4.

საქართველოს სოციალისტური კონსტიტუციისათვის - „შრომა“, 1921 წ. 13 ნოემბერი, N 17, გვ.1.

საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის არალ-ეგალური კონფერენციის ანგარიში - „თავისუფალი საქართველო“, 1922, N 22, გვ.17-21.

სიორიძე მალხაზ. საქართველოს პირველი კონსტიტუციის სტამ-ბურად გამოქვეყნების ადგილი, დრო და გარემოებები - კრებ.: ქართუ-ლი კონსტიტუციონალიზმის სათავეებთან - საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის 90 წლისთავი (სამეცნიერო კონფერენციის მასალები). ბათუმი, კონსტიტუციონალიზმის კვლევისა და ხელშეწყობის ცენტრი, გამომცემლობა „გრაალი“, 2011, გვ.42-50.

ჩხეიძე კ. პასუხი ბ-ნ ცხაკაიას - „თავისუფალი საქართველო“, 5 თებერვალი 1922 წ., N 16, გვ.6-16.

## The 1921 in the History of the Georgian Constitutionalism

**Malkhaz Matsaberidze**

**Abstract**

The 1921 became the turning point in the history of the Georgian constitutionalism. Although in the beginning of 1921 Georgia adopted democratic constitution with the imposition of the Soviet regime the country was found under totalitarianism, followed by the dismantle of the democratic institutions. The essence of the new regime was reflected in the new constitution adopted on March 2, 1922, which was based on the Constitution of the RSFSR of 1918. The comparison of above-mentioned constitution with the 1921 Constitution demonstrates its false democratic essence and façade nature. The present article deals with the issue of adoption of the 1921 Constitution and subsequent developments (acceleration of process of adoption of constitution, the factual and judicial effect of constitution, ignorance of the 1921 Constitution by the Soviet regime and the false democratic and façade nature of the 'Soviet Constitution'). The Constitution adopted on February 21, 1921 was remained as a symbol of the independent and democratic Georgia.

**Key words**: The Democratic Republic of Georgia, the 1921 Constitution of Georgia, the Georgian Constitutionalism, the Constituent Assembly of Georgia, the Georgian Political Emigration

**დანართები**

## კონსტიტუციის შემუშავება და მიღება: ქრონოლოგია

### 1918 წელი

**9 მაისი** _ საქართველოს ეროვნულმა საბჭომ ამიერკავკასიის კონსტიტუციის შესამუშავებლად თავისსავე არჩეულ და მთავრობის მიერ დანიშნულ წევრებს დაავალა შეემუშავებინათ საქართველოს კონსტიტუცია

**11 მაისი** _ გაზეთი "საქართველო" აქვეყნებს სარედაქციო სტატიას "საქართველოს კონსტიტუცია", რომელიც წარმოადგენს საქართველოს კონსტიტუციის შემუშავების პირველ საჯარო მოთხოვნას

**16 მაისი** _ ეროვნული საბჭოს სხდომაზე შეიქმნა კომისია (ნ.რამიშვილი, დ.ვაჩნაძე და გ.მესხიშვილი), რომელსაც დაევალა დამოუკიდებლობის გამოცხადების მომზადება

**26 მაისი** _ საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტში ჩამოყალიბებული იქნა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციის ამოსავალი პრინციპები

**6 ივნისი** _ საქართველოს ეროვნულმა საბჭომ აირჩია საკონსტიტუციო კომისია

**7 ივნისი** _ შედგა საკონსტიტუციო კომისიის წევრთა პირველი შეკრება, სადაც კომისიის თავმჯდომარედ აირჩიეს სერგი ჯაფარიძე

**13 ივლისი** _ საკონსტიტუციო კომისიამ დაადგინა, რომ მუშაობის დაჩქარებისა და გაადვილების მიზნით კონსტიტუციის პროექტი ცალკეულ თავებად დაეყოთ და დაენაწილებინათ კომისიის წევრთა შორის

**4 აგვისტო** _ ნოე ჟორდანია პარტიულ კრებაზე გამოვიდა მოხსენებით „სოციალ-დემოკრატია და საქართველოს სახელმწიფოს ორგანიზაცია", რომელშიც ჩამოყალიბებული იყო მმართველი პარტიის დამოკიდებულება საკონსტიტუციო საკითხებისადმი

### 1919 წელი

**28 თებერვალი** _ გაიმართა ეროვნული საბჭოს მიერ არჩეული საკონსტიტუციო კომისიის უკანასკნელი სხდომა

**8 მარტი** _ ეროვნული საბჭოს საკონსტიტუციო კომისიამ დაადგინა სხდომების შეწყვეტა და შემუშავებული მასალების გადაცემა დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიისათვის

**18 მარტი** _ საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ აირჩია საკონსტიტუციო კომისია 15 წევრის შემადგენლობით

**19 მარტი** _ გაიმართა დამფუძნებელი კრების მიერ არჩეული საკონსტიტუციო კომისიის პირველი სხდომა, რომელზეც კომისიის თავმჯდომარედ აირჩიეს რაჟდენ არსენიძე

**ოქტომბერი** _ დამფუძნებელი კრების ეროვნულ-დემოკრატიულმა ფრაქციამ საკითხი აღძრა დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმის წინაშე, რომ საკონსტიტუციო კომისიისათვის მოეთხოვათ ერთი თვის ვადაში კონსტიტუციის პროექტის წარმოდგენა

**დეკემბერი** _ "საქართველოს რესპუბლიკის" 1919 წლის ## 285 და 296 დაიბეჭდა საკონსტიტუციო კომისიის მიერ შემუშავებული კონსტიტუციის პროექტის რამდენიმე თავი: „აღმასრულებელი ხელისუფლება“, „მოქალაქეთა უფლებანი“, „სოციალური უფლებანი“, „სწავლა-განათლება“, „სქესთა ურთიერთობა“, „რესპუბლიკის სამხედრო ძალები“, „სასამართლო“, „სახელმწიფო და ეკლესია“, „ადგილობრივი მმართველობანი“, „სახელმწიფო მოხელენი“.

**1920 წელი**

**20 იანვარი** - დამფუძნებელი კრების სოციალ-დემოკრატიულმა ფრაქციამ გადაჭრით მოსთხოვა საკონსტიტუციო კომისიას მუშაობის დაჩქარება

**4 თებერვალი** - საკონსტიტუციო კომისიის თავმჯდომარედ აირჩიეს პავლე საყვარელიძე

**7 თებერვალი** _ დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმმა საკონსტიტუციო კომისიას გაუგზავნა სპეციალური მიმართვა, რომელშიც მოითხოვდა კონსტიტუციის პროექტზე მუშაობის დამთავრებას

**17 თებერვალი** _ „საქართველოს რესპუბლიკაში" დაიბეჭდა "საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუციის პროექტის" ხუთი თა-

ვი: „სახელმწიფო ფინანსები“, „სახელმწიფო ტერიტორია“, „საზოგადო დებულებანი“, „პარლამენტი“ და „მოქალაქეობა“.

**6 მარტი** _ საკონსტიტუციო კომისიის სხდომაზე აირჩიეს „მცირე კომისია", რომლის მოვალეობაც იყო „კონსტიტუციის გადასინჯვა, კომენტარების განხილვა და მისი სისტემაში მოყვანა" და სარედაქციო კომისია, რომელსაც დაევალა „კონსტიტუციის რედაქციული გასწორება"

**22 მაისი** _ საკონსტიტუციო კომისიამ დაადგინა გამოქვეყნებულიყო კონსტიტუციის პროექტი საზოგადოებისათვის გასაცნობად

**8 ივნისი** _ საკონსტიტუციო კომისიამ დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმს გაუგზავნა სტამბიდან გამოტანილი კონსტიტუციის პროექტის ანაბეჭდი

**12 ივნისი** _ საკონსტიტუციო კომისიამ დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმს აუწყა, რომ „კონსტიტუციის პროექტი უკვე დაიბეჭდა და იყიდება"

**12 ნოემბერი** _ დამფუძნებელმა კრებამ მიიღო კონსტიტუციის პროექტის განხილვის წესი

**20 ნოემბერი** _ შედგა საკონსტიტუციო კომისიის სხდომა, სადაც განიხილეს და მოიწონეს დამფუძნებელი კრებისათვის წარსადგენი პავლე საყვარელიძის მოხსენების თეზისები

**24 ნოემბერი** _ დამფუძნებელი კრება შეუდგა კონსტიტუციის პროექტის განხილვას

**15 დეკემბერი** _ სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიამ დამფუძნებელ კრებას წარუდგინა კონსტიტუციის საკუთარი პროექტი.

**24 დეკემბერი** _ დამფუძნებელმა კრებამ დაამთავრა კონსტიტუციის პროექტის ზოგადი წესით განხილვა

**26 დეკემბერი** _ დამფუძნებელი კრება შეუდგა კონსტიტუციის პროექტის მეორე (თავობრივი) წესით განხილვას

## 1921 წელი

**28 იანვარი** _ დამფუძნებელი კრება შეუდგა კონსტიტუციის პროექტის მესამე (მუხლობრივი) წესით განხილვას

**30 იანვარი** _ მაშინ როდესაც დამფუძნებელ კრებაში მიმდინარეობდა კონსტიტუციის პროექტის განხილვა, ცნობილი გახდა საქართველოს სახელმწიფოს იურიდიული აღიარების შესახებ

**21 თებერვალი** _ საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ თავის საგანგებო სხდომაზე ერთხმად მიიღო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუცია

**22 თებერვალი** - საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ დაამტკიცა საქართველოს კონსტიტუციის ფრანგული თარგმანი.

**თებერვლის ბოლო - მარტის დასაწყისი** - ბათუმში დაიბეჭდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუცია.

## საკონსტიტუციო კომისიების შემადგენლობა

### საქართველოს წარმომადგენლები ამიერკავკასიის საკონსტიტუციო კომისიაში

1. ზურაბ ავალიშვილი (მთავრობის მიერ დანიშნული)
2. რაჟდენ არსენიძე (ეროვნული საბჭოს მიერ არჩეული)
3. გიორგი გვაზავა (ეროვნული საბჭოს მიერ არჩეული)
4. ვლადიმერ გობეჩია (ეროვნული საბჭოს მიერ არჩეული)
5. შალვა მესხიშვილი (ეროვნული საბჭოს მიერ არჩეული)
6. გრიგოლ რცხილაძე (მთავრობის მიერ დანიშნული)
7. პავლე საყვარელიძე (ეროვნული საბჭოს მიერ არჩეული)
8. აკაკი ჩხენკელი (მთავრობის მიერ დანიშნული)
9. სერგი ჯაფარიძე (მთავრობის მიერ დანიშნული)

### საქართველოს ეროვნული საბჭოს (საქართველოს პარლამენტის) საკონსტიტუციო კომისია

**თავმჯდომარე:**

1. სერგი ჯაფარიძე (სოციალ-დემოკრატი)

**თავმჯდომარის ამხანაგი:**

2. სამსონ დადიანი (სოციალისტ-ფედერალისტი)

**მდივანი:**

3. პავლე საყვარელიძე ("ალიონის" ჯგუფი)

4. მარიამ ჩხეიძე (სოციალისტ-რევოლუციონერი, ივანე ჩერქეზიშვილის ნაცვლად, 1918 წ. 20 ივლისიდან)

**წევრები:**

5. რაჟდენ არსენიძე (სოციალ-დემოკრატი)

6. გიორგი გვაზავა (ეროვნულ-დემორატი)

7. კონსტანტინე მაყაშვილი (უპარტიო)

8. ნოე ჟორდანია (სოციალ-დემოკრატი)

9. გრიგოლ რცხილაძე (სოციალისტ-ფედერალისტი)

10. ივანე ჩერქეზიშვილი (სოციალისტ-რევოლუციონერი)

11. გერონტი ქიქოძე (შეყვანილი იქნა გიორგი გვაზავას ნაც¬ვ¬ლად)

12. ლეო ნათაძე (შეყვანილი იქნა ნოე ჟორდანიას ნაცვლად)

13. ალ. წერეთელი (შეყვანილი იქნა გიორგი რცხილაძის ნაცვლად)

14. გიორგი ნანეიშვილი (მიწვეული პირი

15. კონსტანტინე მიქელაძე (მიწვეული პირი)

16. დავით ჩიქოვანი (მიწვეული პირი)

**საქართველოს დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისია**

**თავმჯდომარე:**

1. რაჟდენ არსენიძე (სოციალ-დემოკრატი)

2. პავლე საყვარელიძე (სოციალ-დემოკრატი) 1920 წ. 4 თებერვლიდან

**თავმჯდომარის თანაშემწე:**

3. სერგი ჯაფარიძე (სოციალ-დემოკრატი)

**მდივანი:**

4. გიორგი გვაზავა (ეროვნულ-დემოკრატი)

**წევრები:**

5. ლევან (ლეო) ნათაძე (სოციალ-დემოკრატი)
6. კონსტანტინე ანდრონიკაშვილი (სოციალ-დემოკრატი)
7. რაფიელ ჩიხლაძე (სოციალ-დემოკრატი)
8. მელიტონ რუსია (სოციალ-დემოკრატი)
9. გიორგი (გოგიტა) ფაღავა (სოციალ-დემოკრატი)
10. პავლე წულაია (სოციალ-დემოკრატი)
11. სპირიდონ კედია (ეროვნულ-დემოკრატი)
12. იესე (იოსებ) ბარათაშვილი (სოციალისტ-ფედერალისტი)
13. გიორგი ლასხიშვილი (სოციალისტ-ფედერალისტი)
14. ივანე გობეჩია (სოციალისტ-რევოლუციონერი)
15. გიორგი ვეშაპელი (ეროვნული პარტია)
16. ტიგრან ავეტისიანი (დაშნაკცუთიუნი)
17. კონსტანტინე ჯაფარიძე (რაჟდენ არსენიძის ნაცვლად)
18. აკაკი ჩხენკელი (კონსტანტინე ანდრონიკაშვილის ნაცვლად)
19. ივანე გომართელი (გოგიტა ფაღავას ნაცვლად)
20. პეტრე გელეიშვილი (რაფიელ ჩიხლაძის ნაცვლად)

**მოწვეული პირები:**

21. გიორგი ნანეიშვილი